

І. В. Хлівна,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Уманська філія ПВНЗ “Європейський університет”

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ І ТЕНДЕНЦІЇ МІЖДЕРЖАВНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

У статті розглядається міжнародна трудова міграція та її фінансово-економічні наслідки у вигляді міжнародних грошових переказів робітників мігрантів.

The article deals with international labor migration and its financial and economic consequences in the form of international remittances migrant workers.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, попит і пропозиція робочої сили, робоча сила, трудова міграція.

Key words: labor market, employment, unemployment, supply and demand of labor, labor, labor migration.

ВСТУП

Трудова міграція в Україні найбільш явно і значимо проявилася наприкінці 1990-х — початку 2000-х років. Суттєву роль у цьому відіграло виникнення нових держав після розпаду СРСР, що супроводжувалося появою великої кількості мігрантів — іноземних громадян. Однотимчасно на пострадянському просторі розпочався активний процес інтеграції нових країн у світову економіку. У даний час колишні республіки СРСР є самостійними і незалежними державами з перехідною економікою.

В останні десятиліття суттєве значення набули проблеми, пов'язані з міжнародною трудовою міграцією в Україні [2; 6]. Зокрема, збільшення обсягу грошових переказів робітників-мігрантів значно впливає на макроекономічні показники країн. За інформацією Світового банку, де спеціально створений відділ, що займається даною проблематикою, частка міжнародних грошових переказів у ВВП деяких країн значно збільшилася останнім часом, у тому числі з причини структурних трансформацій в світовому господарстві. Таким чином, сьогодні можна констатувати, що економіка деяких країн є залежною від інтенсивності надходжень міжнародних грошових переказів робітників-мігрантів. Крім того, стала актуальною проблема обліку та оцінки кількості робочих мігрантів, які перебувають в країні незаконно. Це в свою чергу значно ускладнює завдання обліку сум відправлених ними грошових переказів.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Проаналізувати фінансово-економічні характеристики і тенденції міждержавної трудової міграції і обґрунтувати подальші напрями її зменшення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До наукової розробки теоретичних та прикладних проблем розвитку національного ринку праці та регулювання зайнятості населення в умовах поглиблення його структурної неоднорідності значний внесок зробили провідні українські вчені, праці яких широко відомі за межами країни: О.Ю. Амосов, С.І. Бандур, Д.П. Богиня, О.А. Бугуцький, В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, Е.М. Лібанова, В.А. Міненко, О.Б. Пелех, А.В. Транченко, А.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченко, А.А. Чухно, М.В. Шаленко, В. Шевчук та інші.

Соціально-економічним проблемам дослідження

трудового потенціалу, ринку праці і зайнятості присвячені також праці вчених країн СНД, зокрема Б.Д. Бреева, Б.М. Генкіна, Р.П. Колосової, В.Г. Костакова, Л.А. Костіна, І.С. Маслової, А.А. Никифорової, В.А. Павленкова, А.А. Ракова, Л.Л. Рибаківського, Г.Е. Слезінгера, Л.С. Чижової та ін.

Крім того, слід також відмітити праці відомих зарубіжних вчених — Г. Беккера, Дж. Гелбрейта, Л. Ерхарда, Дж. Кейнса, А. Маршалла, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта, Г. Стендінга, І. Фішера, Е. Хата, Є. Шумахера, Й. Шумпетера та інших, які започаткували теоретичні засади формування і розвитку ринкової економіки і, зокрема, теорію трудових відносин у системі ринку праці, теорію людського капіталу та державної соціальної політики.

РЕЗУЛЬТАТИ

Як свідчать дані офіційної статистики, грошові перекази, відправлені з України, мають значні масштаби. Те ж можна сказати про міграції між країнами СНД і Росією. Відтік фінансових ресурсів довгий час фігурує в списку серйозних проблем української економіки [3].

Економічні наслідки міжнародної міграції для країн, що відправляють і приймають мігрантів. Міжнародна міграція найбільш відчутно впливає на економічний стан країн, що приймають і відправляють мігрантів. Як показує практика, наслідки переміщення робітників-мігрантів прямо залежать від їх причин. Основні причини міграції робочої сили відносять до економічних факторів. Головна з них — нерівномірність економічного розвитку різних країн.

У країнах з прискореним соціально-економічним розвитком завжди виявляється нестача робочої сили, причому найчастіше найбільш перспективних професій. У країнах з уповільненим соціально-економічним розвитком, навпаки, утворюється відносний надлишок трудових ресурсів. Причому розрив у рівні соціально-економічного розвитку країн-експортерів та країн-імпорттерів досить великий. Середня щомісячна заробітна плата в деяких менш розвинених країнах становить 50—60 дол. США, тоді як у більш розвинених країнах і країн цей показник становить 450 дол. [5]. Як результат, оплата праці іноземних працівників зазвичай нижче аналогічної оплати праці національних кадрів на 30—50%, а час роботи більше та умови праці

Таблиця 1. Грошові перекази з країн, що приймають найбільшу кількість мігрантів, за період 2005—2011 рр., млрд дол. США

Країни	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
США	43,40	46,29	49,66	51,65	54,40	51,64	51,60
Україна	5,19	7,01	11,47	17,26	26,32	18,78	18,80
Німеччина	12,07	12,50	12,55	14,00	15,02	15,95	15,91
Саудівська Аравія	13,56	14,31	15,96	16,45	21,70	26,47	27,07
Великобританія	3,55	3,88	4,73	4,83	4,64	3,40	3,53
Іспанія	6,98	8,14	11,33	15,19	14,83	12,74	12,23
Франція	4,26	4,18	5,51	6,00	6,45	5,41	5,26
Австралія	2,25	2,37	2,81	3,02	3,05	3,17	3,78
Індія	1,65	1,35	1,56	2,06	3,81	2,89	3,89

Складено автором на основі даних [1].

Таблиця 2. Чисельність громадян, залучених на роботу в Україні з країн СНД, тис. чол.

Країна	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Азербайджан	9,8	17,3	28,3	57,6	76,3	60,7	40,3
Вірменія	17,0	26,2	39,8	73,4	100,0	82,0	59,8
Грузія*	3,8	4,3	4,9	4,8	4,2	-	-
Казакстан	4,3	4,1	5,0	7,6	10,4	11,2	8,3
Киргизстан	8,0	16,2	33,0	110,0	185,0	156,0	118,0
Молдова	22,7	30,6	50,9	93,7	122,0	102,0	72,2
Таджикистан	23,3	52,6	98,7	250,0	391,0	359,0	269,0
Туркменістан	0,3	1,5	0,7	2,1	3,1	2,4	1,2
Узбекистан	24,1	49,1	105,0	345,0	643,0	666,0	512,0
Росія	109,0	142,0	171,0	209,0	245,0	205,0	167,0

* З серпня 2009 р. Грузія вийшла зі складу СНД.

Джерело: [1].

і побуту гірші.

Іншими словами, відбувається зниження рівня заробітної плати у тих галузях, де в основному зайняті мігранти. В Україні велика частина трудових мігрантів з низьким рівнем професійної підготовки і кваліфікації, як правило, займає такі робочі місця, які є непривабливими для місцевих жителів; останні, навіть опинившись безробітними, воліють не виконувати подібні види робіт і жити, використовуючи гарантії, що надаються системою соціального забезпечення. В Україні професійних ніш для робітників-мігрантів з країн СНД багато в різних сферах: будівництві, торгівлі, послугах, сільському господарстві, малому бізнесі в цілому.

Розширення міжнародної трудової міграції супроводжується як позитивними, так і негативними ефектами, які можуть акумулюватися і навіть загострюватися при ігноруванні відповідних об'єктивних тенденцій. Так, у експортерів робочої сили з'являється додаткове джерело валютного доходу у формі надходжень від працюючих-мігрантів, що полегшує фінансове становище країн, покращує стан платіжного балансу і дозволяє вирішувати деякі проблеми, що стоять перед ними. Однак багато країн зіткнулися з феноменом постійного зростання витрат на споживання і зі зменшенням частки валютних заощаджень, що йдуть на інвестиції, хоча в середньому доходи мігранта подвоюються в порівнянні з доходами, які він одержував за рік до від'їзду.

Позитивний ефект трудової міграції пов'язують з залученням мігрантів до передових технологій, які застосовуються у країнах-реципіентах, до більш високих стандартів трудової етики, дисципліни, організації виробництва; із зростанням їх освітнього та професійно-кваліфікаційного рівня [7]. Але при цьому необхідно мати на увазі, що багато мігрантів, яким вдалося підвищити свій професійно-кваліфікаційний рівень, не мають можливості застосувати отримані навички та знання в своїй країні. Участь в нових організаційних формах у основному виражалася у вкладенні зароблених коштів у дрібний бізнес і роботу на власному підприємстві. Проте, як зазначалося у численних дослідженнях ООН, для того, щоб бізнес був успішним, необхідні певні знан-

ня і досвід. Оскільки у більшості мігрантів цього немає, то багато хто з них розорюється, і їм доводиться знову відправлятися в пошуках роботи за кордон.

Процес від'їзду висококваліфікованих кадрів відбувається як у вигляді вигідного для всіх обміну фахівцями, так і у вигляді "витоку мізків" з менш сприятливих в економічному і політичному відношенні країн у багатші, стабільні, демократичні. Вірно, що при несприятливій економічній кон'юнктурі, при збільшенні кількості безробітних трудова міграція є своєрідним "клапаном", який дозволяє випускати "зайвий тиск" і пом'якшує соціальні проблеми, що стоять перед суспільством. Але справедливо й те, що на роботу за кордон виїжджають не тільки безробітні.

Зареєстровані випадки, коли реалізуються найменш сприятливі варіанти для країн — виїзд професійної робочої сили. У той же час вакансії заміщуються менш підготовленими та активними працівниками, що позначається на ефективності виробництва. "Витік" за кордон таких контингентів робочої сили здатний завдати шкоди економіці країн, які, як правило, і без того зазнають труднощів [6]. Країни-експортери робочої сили отримують економічні вигоди в основному в двох формах: це вирішення проблеми зайнятості в результаті працевлаштування за кордоном та отримання доходів у вигляді переказів мігрантів з-за кордону. Для ряду країн величина трудових переказів як дохідної статті платіжного балансу вище, ніж аналогічні суми, отримані від експорту товарів чи послуг. Нижче наведені дані про грошові перекази по основній групі країн, що приймають найбільшу кількість мігрантів, за період з 2005 по 2011 р. (табл. 1).

Що стосується України, то вона завжди була добором для більшості республік ЄСРСР. Однак якщо раніше вони були економічно залежними від трансфертів, безперешкодно їх отримували на безоплатній основі, то сьогоднішні самостійні держави СНД залежать від надходжень грошових переказів своїх мігрантів, які виїжджають на заробітки в основному в Росію [3]. Український ринок грошових переказів щорічно збільшувався на 60—70%, тоді як світовий ринок демонстрував щорічне зростання приблизно на 20%. Винятком став 2009 р., коли сума грошових переказів з України різко скоротилася через фінансову кризу 2008 р. Слід звернути увагу на те, що неофіційні потоки грошових переказів по відношенню до офіційної частини складають в Україні набагато більшу частку, ніж в інших регіонах світу. Експерти зазначають суми загальних обсягів переказів, які як правило, у два-три рази перевищують офіційні обсяги [1].

Україна як країна-імпортер робочої сили в останні десятиліття має негативні наслідки трудової міграції в основному у формі вивозу частини доходів за кордон робітниками-мігрантами. За даними Міністерства фінансів України, значну частину щорічного вивезення капіталу з країни не фінансовими організаціями становили грошові перекази, відправлені на батьківську іноземними робітниками, зайнятими в українській економіці. Перш за все — в країни ближнього зарубіжжя, для яких ці гроші стали вагомою фінансовою підтримкою. На країни СНД (Росія, Таджикистан, Узбекистан, Вірменія, Азербайджан, Молдову та Грузію) припадає близько 80% усіх здійснюваних грошових переказів з

України.

Сума переказів з України до Молдови становить 23% ВВП цієї країни, в Таджикистан ще вище — 35% [1]. Природно, для країн-експортерів даний економічний ефект є позитивним. Україна стала донором для колишніх країн СРСР не тільки по грошовим переказам, але й з працевлаштування робітників мігрантів. Дані табл. 2 показують кількість мігрантів в Україні з країн СНД за період 2005—2011 рр. З даних таблиці можна зробити висновок, що кількість робітників-мігрантів з країн СНД в Україні в 2009 р. зросла більш ніж у 10 разів у порівнянні з 2000 р. Проте, починаючи з 2010 р., трудових мігрантів з країн СНД стає менше. Дані табл. 2 дозволяють також констатувати, що найбільше робочих мігрантів прибуває в Україну з Узбекистану, Таджикистану, Киргизстану.

Що стосується міжнародної міграційної ситуації в Україні, то сальдо міграції, постійно збільшуючись у 2000-ті роки, підвищилося за 2009 р. в порівнянні з 2000 р. майже на 34 тис. чол. Однак в 2010 р. цей показник різко скоротився — на 36% [7]. Що стосується росіян, то вони в основному мігрують в країни Європи і США.

Грошові перекази мігрантів сприяють прискоренню формування фінансової інфраструктури України та країн СНД. Так, після того, як грошові перекази мігрантів стали значимими, банки України почали інтенсивно приймати рішення для виходу на цей ринок [1]. Найбільший розрив між офіційною статистикою і неофіційними оцінками характерний для даних про кількість іноземних робітників, які знайшли роботу в Україні. Починаючи з 2008 р., ДМС скоротила кількість дозволів на роботу [4; 5]. Це пояснюється потребою залучення мігрантів тієї кваліфікації, яка необхідна, перш за все, для економіки України. Суть полягає у тому, щоб трудові мігранти не створювали непотрібної конкуренції на ринку праці громадянам України.

Також за даними ДМС України, на початок 2011 р. в Україні знаходиться близько 5 млн трудових мігрантів. При цьому наголошується, що з цих іноземних громадян кількість офіційно працюючих вкрай незначна. Аналогічного “множення” вимагають і відомості про грошові суми, що вивозяться з України трудовими мігрантами. Згадані кілька мільярдів доларів включають тільки суму зареєстрованих грошових переказів. Однак у більшості випадків мігранти відправляють гроші додому через неофіційні канали. Судячи з того, що чисельність нелегальних міжнародних робітників за підрахунками завжди набагато перевищувала чисельність мігрантів, що проживають законно на території України, можна зробити висновок, що транскордонні перекази, здійснювані нелегальними мігрантами, є механізмом легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом.

У зв'язку з кризовими явищами в ІV кв. 2008 р., за офіційними даними Національного банку України, відбулося помітне зниження обсягу грошових переказів з України, що було обумовлено як скороченням середньої суми одного переказу в доларовому еквіваленті, так і зменшенням кількості трансакцій. Також зниження спостерігалось в цілому за 2009 р. Однак у 2010 р. обсяги грошових переказів різко збільшилися і склали на 28% більше, ніж у 2009 р. Що стосується 2011 р., то за 11 міс. перевищення до попереднього року склало майже 25%. Слід зауважити, що це відбувається одночасно зі скороченням кількості робочих мігрантів в Україні. Порівняння графіків на рис. 1 і 2 показує, що до 2009 р. спостерігається кореляція між сумою грошових переказів з кількістю трудових мігрантів.

У 2010 р. ця тенденція припинилася: сума переказів збільшується, у той час як кількість іноземних робітників, зайнятих в Україні, скорочується.

ВИСНОВКИ

З вищевикладеного можна зробити висновок про те, що міжнародна трудова міграція і міжнародний рух

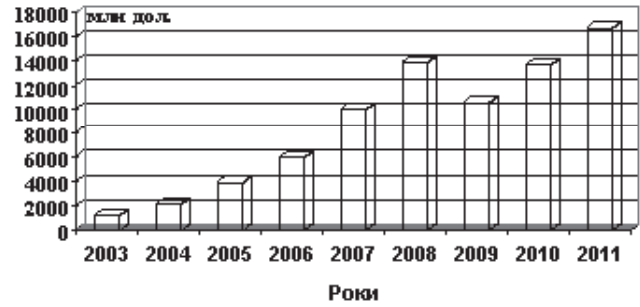

Рис. 1. Грошові перекази, здійснені через системи грошових переказів та пошту (за курсом на зазначені періоди)

Джерело: [1].

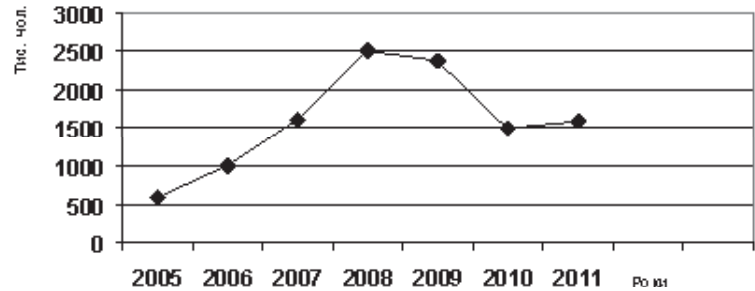

Рис. 2. Кількість трудових мігрантів, зайнятих в Україні

Джерело: [1].

капіталу, в особливості грошові перекази, тісно пов'язані між собою. Є в цьому і позитивні, і негативні сторони. Негатив полягає в неможливості обліку кількості нелегальних мігрантів в країні і відповідно суми грошових переказів, що відправляються через неофіційні канали. Позитивна сторона — в тому, що країна походження мігрантів отримує додаткове джерело валютного доходу. Це покращує стан платіжного балансу країни-експортера робочої сили. Що стосується країн, що приймають іноземних робітників, то збільшення трудових ресурсів позитивно впливає на їх економіку і тягне за собою збільшення обсягу виробництва.

Література:

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: офіційний web-сайт. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Бідак В. Міграційні ризики трудових ресурсного забезпечення регіонального ринку інтелектуальної праці / Бідак В. // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 2. — С. 35—40.
3. Міненко В.А. Державне регулювання ринку праці в умовах глобалізації економіки: теорія та практика: моногр. / В.А. Міненко; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. — Х.: Магістр, 2009. — 204 с.
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні: моногр. / [ред.: Е.М. Лібанова; О.В. Позняк; О.А. Малиновська]. — К., 2010. — 265 с.
5. Пелех О.Б. Міжнародна трудова міграція в Чеській Республіці: моногр. / О.Б. Пелех, Б.М. Юськів. — Рівне: Перспектива, 2006. — 200 с.
6. Транченко Л.В. Формування та регулювання ринку праці на селі: теорія, методологія, практика: монографія / Л.В. Транченко. — Умань: Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2012. — 586 с.
7. Шевчук В. Ринок праці як інструмент регулювання освітньої галузі у сфері підготовки висококваліфікованої робочої сили / Шевчук В. // Україна: аспекти праці. — 2010. — № 2. — С. 20—25.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2012 р.